

Viatge i llegenda en l'obra del suís Thomas Platter (1574-1628)

PEP VILA
ILCC

En *El Comte Arnau*, el relat epicolíric de Joan Maragall, un dels episodis legendaris més fecunds de la nostra tradició i que ha renovat la nostra mitologia, el poeta reconeix la importància del mite, la formulació encara no raonada ni demostrada que deixa una porta oberta al món de la poesia i a la vida de la memòria. A Adalaisa li fa dir les paraules següents:

Adalaisa, Adalaisa, per pietat,
al temps hi ha encara coses no sabudes;
la poesia tot just ha començat
i és plena de virtuts inconegudes.

Quantes coses no sabudes sobre la determinació del passat! Les hipòtesis i les fantasies pseudohistòriques dels orígens, de qui som i a quin lloc veié llum la naixença d'un poble, ha preocupat totes les cultures. Com va dir en una ocasió Eulàlia Duran, «totes les nacions han procurat forjar la pròpia imatge, una imatge que és estimada i en la qual hom creu encara que no es correspongui necessàriament amb la realitat. Una imatge construïda per un entramat ideològic fet a base de mites, de llegendes i símbols».¹ Per això mateix en el col·loqui *Història i llegenda al Renaixement* ens endinsarem en la lectura d'una crònica de viatges de les acaballes del segle XVI —època en la qual els mites i les llegendes atenyen la seva edat d'or— que ens promet alguns moments de goig

¹ DURAN, Eulàlia, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991, 7.

purament inventats i certes hipòtesis més o menys contrastades de la mà d'un guia que ens mostra una idea poc explotada de la Catalunya finisecular.² Certament, els mites, les llegendes i les faules ens ofereixen un valuós complement per a la historiografia més deutora del document d'arxiu, més rigorosa i científica i desprovista d'alè poètic i d'ornament artístic. Encara que el valor històric del llibre de viatges pugui semblar-nos avui indubtable, cal dir que els historiadors, els antropòlegs i els analistes de les mentalitats alerten que cal anar amb peus de plom cada vegada que s'avalua el testimoni, la credibilitat, de molts autors de cròniques de viatges: no hi ha dos viatgers iguals, ja sigui per la seva formació rebuda, per la seva procedència, pels interessos cap on són atrets o per l'objectiu i finalitat de les seves exploracions per un territori del qual gairebé desconeixen la llengua, la cultura i els costums. Així, per exemple, la descripció que fan els forasters de les ciutats per contraposició al món rural, allunyat del camí reial, sovint vist a vol d'ocell, palesa una forta desigualtat en el tractament de la informació, que mereixeria ser més equilibrada, no tan subjectiva. Amb tot, a despit d'aquesta i moltes altres raons no podem desqualificar en bloc la

² Sobre viatges i viatgers que visiten Catalunya a la fi del segle XVI, vegeu els treballs de BALANÀ I ABADIA, Pere, *Visió Cosmopolita de Catalunya*, vol. I [*Relats de viatgers (ss. I a.C.-XIX)*], Barcelona, Generalitat de Catalunya (Textos i Documents, 9), 1991; BOLÓS I MASCLANS, Jordi, *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*, Barcelona, Rafael Dalmau (Episodis de la Història, 247 i 248), 1980; BULTÓ BLAIOT, Maria Rosa, *Antologia de elogios y descripciones de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (Documentos y Estudios, 19), 1948, 35-74; DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, «Viatjant per la Catalunya del segle XVI», *L'Avenç*, 39 (1981), 51-53; GARCÍA CÀRCEL, Ricardo, *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII*, vol. I [*Los caracteres originales de la historia de Cataluña*], Barcelona, Ariel, 1985; GARCÍA I MARRASÉ, Neus-Elisabet, «Viatges i viatgers a la Catalunya Moderna. La visió del Principat segons els relats d'estrangers (segles XVI-XVIII)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18/1 (1998), 319-345; GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Valladolid, Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, 1999, 6 vols; MARTÍNEZ SHAW, Carlos, Ricardo GARCÍA CÀRCEL, Eva SERRA *et al.*, «Viatgers per Catalunya: dels diplomàtics del Renaixement als somniadors del Romanticisme», *L'Avenç*, 51 (1982), 46-73; MIQUEL, Francesc A., *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França l'any 1603* (ed. Eufemià FORT I COGUL), Barcelona, Rafael Dalmau, 1967; i VERONELLI, Sara i Félix LABRADOR, *Diario de Hans Khevenhüller, embajador imperial en la corte de Felipe II*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001.

literatura de viatges, sinó que l'hem de veure com a complement a una ciència històrica molt més rigorosa i contrastada.

Els prejudicis sobre aquests relats augmenten quan la literatura de viatges radiografia una època molt reclusa com és, en el nostre cas, la Catalunya de finals del segle XVI, en la qual hi havia pocs mitjans per moure's, evidents dificultats per consultar documents, per servir-se d'informació llibresca contrastada, per accedir a d'altres fonts d'informació. Sabem, però, que durant aquella època es viatjava molt, sobretot fins a la Cort, situada al centre de la Península. Les adversitats que existien aleshores eren superiors a les de finals del segle XVII o durant l'època de la Il·lustració, moment en què Catalunya tornà a ser sotjada pels curiosos impertinents. Em sembla indubtable el valor històric i llegendari del llibre de Thomas Platter, perquè la seva estada entre nosaltres fou llarga i profitosa i perquè el suís era d'una formació intel·lectual indiscutible.

Del segle XVI, hi ha documentats més d'una trentena de viatges per Catalunya, la majoria empresos per militars, comerciants i diplomàtics. Bona part d'aquests relats mostren el nostre país purament com a trajecte de pas: Catalunya és camí cap a d'altres realitats com ara el centre de la Península o Lisboa. En el conglomerat de l'Espanya dels Àustries, Catalunya era un destí com un altre dintre de l'espessa teranyina de la Monarquia; i Barcelona ja no figurava en els circuits comercials de l'època. Cal dir d'antuvi que les elucubracions de Platter sobre els mites i les llegendes de Catalunya —els orígens “gòtics” o “francs”— provenen de fonts llibresques, de tradicions bíbliques i clàssiques. Així doncs, més que no pas aportar-nos una informació valuosa de primera mà, ens serveixen per avaluar el pes d'una tradició; i ens serveixen, també, per fer-nos adonar de què certes llegendes es perpetuaren en l'imaginari col·lectiu fins que foren recuperades i reinterpretades pels poetes i literats de la Renaixença.

1. La personalitat de Thomas Platter (1574-1628)³

Thomas Platter (Basilea, 1574-1628), suís de parla alemanya, de religió reformista, pertanyia a una coneguda família de metges de Basilea. El seu pare Thomas Platter (dit *el Vell*, 1499-1582) fou impressor i professor de la Universitat de Basilea. El seu fill Fèlix (1536-1614) estudià a Montpeller i fou professor de medicina pràctica a la Universitat (1560); i fundà un jardí botànic i un gabinet d'història natural. Aquest metge, autor de diverses obres de medicina escrites en llatí i publicades a Basilea i Frankfurt, fou pioner a Alemanya pel que fa a les disseccions de cadàvers humans. Va escriure un assaig de classificació sistemàtica de les malalties que va servir per alleugerir la vida a molts malalts mentals dels hospitals de l'època.

Thomas, fill d'un segon matrimoni de Thomas *el Vell* —del qual va tenir sis fills— i germà petit de l'humanista a què ens hem referit, estudiava també medicina a Montpeller. Del 13 de gener fins al 14 de març de 1599 va emprendre un viatge pel Llenguadoc i per Catalunya. També viatjà pel sud d'Anglaterra i pels territoris que avui formen part de Bèlgica. Platter era un excel·lent llatí, coneixedor de diverses llengües (llatí, alemany, anglès, francès, castellà, català, llenguadocià), i s'interessava per la història, el llegendari, la toponímia i la vida quotidiana dels llocs que visitava. Aquest metge que va viatjar a cavall per la Catalunya dels Àustries descriu amb gran detallisme el Rosselló, Figueres, Girona, Hostalric, Sant Celoni, Barcelona, Montserrat, Martorell, etcètera. Platter, a més de dedicar moltes pàgines a la descripció de les principals viles de Catalunya i a la seva gent, amb una acurada anàlisi de la societat d'aquella època, no s'oblida tampoc de deixar escrites unes observances sobre els orígens de Catalunya i la seva història. El seu viatge no deixa de ser un encontre entre Catalunya i Europa. Pel que fa al llibre de viatges, que conté materials orals i escrits, l'acabà de redactar entre 1604 i 1605, nou anys després del seu viatge per

³ Aquest treball es basa en la lectura atenta del llibre de LE ROY LADURIE, Emmanuel i Francine-Dominique LIECHTENHAN, *Le Voyage de Thomas Platter 1595-1599*, Paris, Fayard (*Le siècle des Platter*, 2), 2000. Sobre aquest llibre he publicat un altre treball que en certa manera complementa aquest: VILA, Pep, «El viatge de Thomas Platter per la Catalunya del segle XVII», *Revista de Catalunya*, 164 (juliol-agost, 2001), 116-133. Vaig provar d'explicar-hi els aspectes més vistents i curiosos d'aquest viatge, inclosa una biografia mínima de la nissaga Platter.

França, Occitània i Catalunya. A Basilea exercí de professor d'anatomia, botànica i medicina.

En el prefaci de la seva obra, Platter reconeix que li agradaria que el seu text tingués el mateix valor que l'obra del geògraf belga Abraham Ortelius (1526-1598), autor del *Theatrum orbis terrarum* (Anvers, 1570), llibre del qual sortiren a la llum diverses edicions franceses i alemanyes. També té paraules d'admiració per la *Relazioni universali* de Giovanni Botero,⁴ que l'any 1596 havia estat traduïda a l'alemany; amb tot, ell n'havia consultat una edició italiana, apareguda a Venècia el 1605. Platter va viure en una època en què la producció llibresca era ja considerable; i ell, interessadíssim per la cultura, llegeix i copia fragments de moltes obres plenament renaixentistes editades arreu d'Europa. S'interessa també pel que han escrit els cronistes antics sobre les terres catalanes; les fonts de les quals beu són nombroses i diverses: la *Gallia christiana*, Estrabó, Eusebi de Cesarea (*Història de l'Església*), Prudenci, Jacob Meyr, Bartolomeo Platina, Lucio Marineo Sícul, Pedro de Burgos, el belga Johannes Vasaeus, Andrea Navagero, l'humanista venecià Sebastian Münster (*Cosmographia*), Narcís Solana, la *Concordia pharmacopolarum barcinonensium* (Barcelona, 1535), etcètera. Entre les seves lectures, doncs, cal també comptar les estrictament farmacològiques.

Abans d'arribar a les nostres terres, Platter fa una llarga marrada per Occitània. Atès que estudiava a Montpeller, la seva coneixença de la terra i de la llengua occitana l'ajuden a endinsar-se en el llegendari i el folklore d'aquest país que comparteix un espai cultural amb Catalunya. Com que era de religió protestant, és crític amb algunes pràctiques devocionals observades —processons, culte a les relíquies conservades, miracles, etcètera—. Malauradament no puc donar compte en aquest treball del que va observar a l'antiga ciutat romana de Nimes, a Avinyó, on encara conegué els descendents dels jueus hispànics expulsats pels Reis Catòlics, que conservaven amb zel moltes de les seves tradicions. És en aquesta ciutat on es fixa en un pont que el geni local assegura construït per Sant Benet. Platter visita també el llogaret anomenat "Les tres Maries", on la tradició afirmava que a l'església local s'hi havien

⁴ Vegeu l'obra de REBULLOSA, Jaume, *Descripción de todas las provincias, reynos, estados y ciudades principales del Mundo sacada de las relaciones toscanas de Juan Botero Brenes*, Girona, Jayme Bro, 1748.

exhumat els cossos d'aquestes santes dones. En una visita a Rochefort que data del 21 de maig, durant la festivitat de Corpus, assisteix a la representació d'un drama bíblic, *La Destruction de Jerusalem*. Durant la seva estada al poble de Magalona, entra a l'església i es fixa en la tomba de la bella Magalona i de Pierres de Provença. Recordem que d'aquest mític amor en va sorgir una novel·la cavalleresca i sentimental, molt apreciada des del segle XV i àmpliament difosa arreu d'Europa, de la qual hi ha traduccions catalanes des del segle XVII, a partir del text castellà.⁵ Platter tal vegada en coneixia la traducció alemanya de 1535. Al castell de Cabrières, lloc d'origen de la bella Laura, gran amor de l'il·lustre poeta Petrarca (1304-1374), fa una glossa del més gran poeta italià del Tres-cents, conegut, seguit i admirat pels poctes en llatí i en vulgar del Renaixement europeu.

2. Història i llegenda a l'obra de Platter

En paraules del folklorista Van Gennep, «la llegenda és una narració localitzada, individualitzada, objecte de fe, que precisa que els actes dels personatges de la llegenda tinguin un fonament que sembla històric i categoria històrica».⁶ Thomas Platter recull fets llegendaris de tradició oral que sent explicar per les places i carrers als testimonis que interroga. També rescriu històries extretes tant de llibres com de vells crònicons. Sabem que en el cas de les llegendes històriques, el testimoni de la col·lectivitat que les difon, deforma i actualitza hi té una importància cabdal. En certa manera, podríem dir que la col·lectivitat rejuveneix la contalla amb la seva constant reivindicació, tot i les deformacions en l'espai i en el temps. Platter coneix algunes llegendes molt antigues de les quals té la sensació que han succeït fa ben poc, com si fossin intemporals. Com totes les literatures romàniques del nostre entorn, Catalunya té una part important de les seves arrels en aquest món llegendari. L'evolució de la llegendística catalana és llarga i complexa,⁷

⁵ Es tracta de la traducció catalana feta per COMAMALA, Honorat, *Història de Pierres de Provença i de la gentil Magalona, ara novament publicada segons les edicions de 1616 i 1650* (ed. Ramon MIQUEL i PLANAS), Barcelona, Ramon Miquel i Planas, 1908.

⁶ La citació de Van Gennep és presa de VIOLANT RIBERA, Ramon, *La rondalla i la llegenda*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura Popular / Editorial Altafulla, 1990, 16.

⁷ Per tal d'avaluar tota aquesta correntia de llegendes i mites que uneix i interrelaciona la història de Catalunya, m'he ajudat de COLL I ALENTORN, Miquel,

de manera que, per tal de resseguir-ne l'evolució, m'he ajudat d'un llibre recent d'Anna Cortadellas Vallès,⁸ obra de gran utilitat perquè facilita la identificació i la localització de les llegendes, els orígens mítics de fundacions de llinatges i ciutats, les llegendes pretesament científiques sobre etimologies, prodigis que s'explicaven, etcètera. En la seva recerca, a més, també hi abunden els llegendaris de temàtica religiosa: hagiografia, fets miraculosos, llegendes bíbliques, veneració de relíquies, etcètera, sempre posant de relleu el rerefons i la importància de l'element meravellós.

A l'obra de Platter i en relació amb la classificació de les llegendes, podem dir que hi trobem tres tipus de models genèrics: contalles relatives a fets i personatges llegendaris que alteren l'entorn de la col·lectivitat; llegendes sobre personatges històrics; i llegendes relatives al món natural, l'origen de les coses i els accidents topogràfics.

2.1. CONTALLES DE FETS I PERSONATGES LLENDARIS

Els dies 5 i 6 de febrer de 1599 Platter visita Montserrat, que des de temps immemorials havia estat considerat de visita obligada per a tots els viatgers nacionals i estrangers que passaven per aquestes terres.⁹ El suís, entre moltes d'altres curiositats, transcriu fidelment la història de fra Garí.¹⁰ Pel que fa al funcionament del monestir, afirma que no l'acaba de

Historiografia, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991; COLL I ALENTORN, Miquel, «La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons», *Estudis Romànics I* (1947-1948), 1-47; COLL I ALENTORN, Miquel, *Llegendari*, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993; DURAN, Eulàlia, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991; i RIQUER, Martí de, *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, Quaderns Crema, 2000.

⁸ CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

⁹ En relació amb l'abadia, l'historiador cincentista Pere Antoni Beuter havia afirmat a la *Primera parte de la Covónica General de toda España y especialmente del Reyno de Valencia*, València, Pedro Patricio Mey, 1604, f. 73: «Diré aquí lo que siento con toda verdad; que haviendo yo visitado la santa casa de Lorito en la marca de Ancona y muchos lugares de devoción en Italia y Francia y casi todos los de España, ninguno se ha hallado que tanta devoción trayga a los ánimos de los que allí se hallan, como ese. Y serme han testigos los que le hubieren visto como yo. Es cosa que no se puede dezir ni poner por escrito [...]».

¹⁰ Sobre la personalitat de fra Garí, vegeu CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 128; GONZÁLEZ PALENCIA, Ángel, «Precedentes islámicos de la leyenda de Garín», *Al-Andalus*, I (1933), 335-355,

convèncer la devoció cristiana vers les imatges, i lamenta que és molt difícil trobar en tot el monestir un sol llibre protestant. Juan Guarin, àlies Jean Gerin (sic), va viure en una de les coves de la muntanya santa, la tretzena, anomenada, en castellà, «la del buen ladrón Dimas». Segons Emmanuel Le Roy Ladurie, curador de l'obra de Platter, el personatge de Garí ha gaudit durant molt temps de molta anomenada, fins el punt que la seva fama travessà fronteres, de tal manera que a la regió francesa d'Aveyron encara es troba present a la tradició oral. El viatger situa cronològicament la història pels volts de l'any 880, data de fundació del monestir.¹¹

A més de conèixer aquesta narració catalana, que li havia estat explicada oralment, Platter tenia coneixement d'una de les moltes edicions del llibre de Pedro de Burgos *Los milagros de nuestra señora de Montserrat* (1514?).¹² Sobre aquests "milagros", comenta que els escèptics de la veritat d'aquesta narració aniran a parar a la presó de la Inquisició i seran possiblement conduïts al botxí.

Sobre la fundació del monestir, el viatger explica la llegenda d'una verge trobada, que llegim amb variants en les actes fundacionals de moltes ermites i monestirs. En el cas de Montserrat, set joves pagesos de Monistrol, mentre guardaven un ramat, van veure uns ciris encesos que queien del cel i anaven a raure a una caverna de la muntanya. De l'interior de les coves d'aquella serralada, d'aquelles ermites entre les pedres, en sortien uns cants. Ben aviat ho van explicar als seus pares i aquests, confosos, al rector de Monistrol. Verificat el fet pel capellà, ho va comentar al bisbe de Manresa, el qual, més endavant, acompanyat de clergues, s'endinsà en aquesta cova, que feia una olor tan meravellosa, que no s'hi podien comparar els millors perfums del món. Va ser allí on van trobar l'estàtua de la Verge. El bisbe volia endur-se la imatge fins a

reimprès posteriorment a GONZÁLEZ PALENCIA, Àngel, *Historias y leyendas*, Madrid, Centro Superior de Investigaciones Científicas / Instituto Antonio de Nebrija, 1942, 77-108; i MIQUEL I PLANAS, Ramon, *La leyenda de fra Garin, ermitaño de Montserrat*, Barcelona, Orbis, 1940.

¹¹ Cf. ALBAREDA, Anselm M., *Sant Ignasi a Montserrat* (ed. Josep M. SOLER I CANALS), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, 177-200. Segons Albareda (1935), l'abat Oliva va fundar el monestir de Montserrat pels volts de 1025; la capella de Santa Maria és d'abans de l'any 1088; i els benedictins són a Montserrat des de la fundació d'Oliva.

¹² BURGOS, Pedro de, *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat*, Barcelona, Pablo Cortey y Pedro Malo, 1568.

Manresa, però va ser-li impossible moure-la d'aquell lloc; i hi feren aixecar l'església de Montserrat.

Platter va fer-se ressò que la imatge de la Verge era de color negre. Sobre aquest fet comenta que les dones morisques, aquelles que són negres, es vanaglorien de la seva bellesa. Era potser el cànon de bellesa de l'època? Elles són, si les hem de creure, més boniques que les dones blanques. Tot i que pugui semblar-nos estrany, el suís conclou que la Mare de Déu va ser una dona negra, com ho demostra la seva imatge autèntica a Montserrat. No està de més recordar aquí el versicle bíblic del *Càntic dels Càntics*, "Nigra sum / sed formosa": "Sóc negra però bonica, filles de Jerusalem; / com les tendes de Quedar, / com els cortinatges de Salomó. / No mireu la meva morenor; / és el sol que m'ha colrat". Sobre la imatge montserratina, hi ha testimonis escrits que l'estàtua romànica de Montserrat era de color negre als documents iconogràfics del segle XVI. Va passar de blanca a negra a finals del XV o principis del XVI per una decisió comunitària que, ara per ara, no sabem interpretar? Per què l'infant es representa també de negre?

Uns dies més tard de la seva visita a Montserrat, trobem Platter a Barcelona: el 24 de febrer de 1599, dimecres de Cendra, assisteix a l'església precisament a la cerimònia de la imposició de la cendra. Segons Platter, la imposició d'aquest polsim cendrós també hauria admirat el Preste Joan i el seu ambaixador. El Preste Joan és la figura llegendària d'un sobirà cristià d'Orient. La tradició cristiana europea de l'edat mitjana situava la terra del Preste Joan en un país imaginari, que podríem identificar amb Etiòpia. Ja Ramon Llull havia demanat que els cristians units alliberessin dels infidels el Preste Joan. La llegenda d'aquest sobirà fou molt difosa pels viatgers portuguesos del segle XVI. En relació amb l'obra de Platter, els seus curadors interpreten aquest passatge aportant-hi una hipòtesi de treball: un ambaixador del rei d'Abissínia, durant una estada —no comprovada— a Barcelona, hauria quedat fascinat de veure com en una part del món amb habitants de pell clara el front dels fidels s'emascarés amb una cendra. Els mateixos curadors indiquen una possible font de Platter per aquesta llegenda: el llibre d'Ortelius *Theatrum oder Schawbuch des Erdtkreys* (1580, 89).

2.2. LLEGENDES SOBRE FETS I PERSONATGES HISTÒRICS

Recullo en aquest apartat algunes de les contalles més importants sobre personatges reals mitificats per un fet insòlit, tocats per una gràcia o

culpa. Com que la memòria col·lectiva és ahistòrica, molts dels esdeveniments en què un home és protagonista absolut acaben passant a la categoria de mites. Pel que fa al nostre viatger, el 27 de gener de 1599, en el trajecte d'Hostalric a la Batlloria, uns vilatans de Montcada li expliquen les aventures del comte de Barcelona, Ramon Berenguer, i de l'emperadriu d'Alemanya.¹³ Segons el bagatge cultural del suís, calia situar aquesta història pels volts de l'any 1200; Platter la coneixia de l'obra de Lucio Maríneo Sícul, *De rebus Hispaniae* (llibre IX). El viatger comenta que aquesta història és prou antiga, però que a Moncada i Barcelona tots aquells a qui els l'ha demanada la hi han explicat com si fos ben recent.

En passar per les principals viles i ciutats de Catalunya, no s'oblida d'esmentar els seus respectius orígens. Entre les poblacions "legendàries" més importants, cal destacar els relats relacionats amb Girona, Barcelona i Cotlliure: Girona, per exemple, fou fundada pel gegant Gerió,¹⁴ que va donar nom a *Geriona*.¹⁵ Aquest dèspota fou mort per Ossiris, rei d'Egipte, en la primera batalla amb totes les de la llei que tingué lloc a Espanya; i fou martiritzat a Sant Fèlix. En aquell temps, sempre segons Platter, vivia a la ciutat Johannes, o Joan, de Girona, adversari ferotge dels arrians a Espanya, contemporani del rei visigòtic Recared. Segons Le Roy Ladurie, aquesta font prové del llibre de Francesc Tarafa *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae* (Anvers, in

¹³ Aquesta llegenda ha estat ben estudiada per CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 127; FERRANDO, Antoni, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», dins SCHÖNBERGER, Axel i Tilbert DIDAC STEGMAN, eds., *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994)*, vol. II, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, 197-216; i RUBÍO I BALAGUER, Jordi, «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya», *Estudis Universitaris Catalans*, XVII (1932), 250-287.

¹⁴ Vegeu l'obra de GARCÍA MORENO, Luis Ángel, *De Gerión a César: estudios históricos y filológicos de la España indígena y romano-republicana*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 2001.

¹⁵ Sobre la Girona mítica, llegiu CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 150. Cf. també VILALLONGA, Mariàngela i Daniel FERRER, «La fundació de Girona en la historiografia humanística: l'exemple de Francesc Tarafa», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII (2001) [*I Congrés d'Història de Girona. Girona, dos mil anys d'història*], 305-322.

aedibus Ioannis Stelsii, 1553).¹⁶ Als *Chronici rerum memorabilium Hispaniae* de Johannes Vasaeus, que havien estat editats conjuntament amb el *De origine tarafià*¹⁷ i dels quals hi ha diverses edicions entre els anys 1552 i 1603, s'esmenta també Joan de Girona. De la catedral gironina ens diu que duu el nom de Sant Narcís, del qual no s'està de remarcar l'origen alemany. Platter dóna com a cert que el riu Ter, que baixa dels Pirineus i que travessa la ciutat, era navegable, de manera que hom podia anar en vaixell des del mar fins la ciutat. L'any 1285 Felip III, rei de França, va voler fer servir aquesta via fluvial per assetjar la ciutat —recentment també han esmentat aquesta possibilitat Dolors Bramon i Rosa Lluch, establint un paral·lel amb els àrabs, que van atacar poblacions de Girona remuntant amb les naus el riu Ter; l'estiu del 935 una flota califal cordovesa de 15 naus va arribar fins Sant Julià de Ramis—. ¹⁸

A parer de Platter, Barcelona és la millor ciutat de Catalunya.¹⁹ Fou edificada pel capità cartaginès Amílcar Barcino, o Barca, l'any 233 a.C., segons explica Eusebi de Cesarea, autor d'una *Història de l'Església*; i és de Barca o Barcino que en deriva *Barcinona*. Anota que Prudenci ja parlava de *Barcilon*²⁰ i que alguns geògrafs anomenen la ciutat *Barcilona*. L'efigie d'un cap boví esculpida a les muralles antigues de la vila confirmaria aquest origen púnic, ja que els morros de bou són un emblema de tipus cartaginès. Al carrer de Paradís es fixa en la tomba del rei d'Espanya Ataülf, de la qual s'afanya a precisar que cal no identificar-la amb Hèrcules, com diu la gent.²¹ Sobre la història de Barcelona,

¹⁶ LE ROY LADURIE, Emmanuel i Francine-Dominique LICHTENHAN, *Le Voyage de Thomas Platter...*, cit., 656, n. 30.

¹⁷ TARAFÀ, Francesc i Juan VASAEUS, *Rerum Hispaniae memorabilium annales a Joanne Vasaeo, brugensi, et Francisco Tarapha, barcinonensi, deducti*, Coloniae, apud Ludovicum Alectorium et heredes Jacobi Soteris, 1577.

¹⁸ BRAMON, Dolors i ROSA LLUCH BRAMON, «Acerca de la navegación medieval por el curso bajo y medio del Ter y un texto de Ibn Hayyan», dins BRAMON, Dolors i ROSA LLUCH BRAMON, *Mots remots. Setze estudis d'història i toponímia catalana*, Girona, CCG Edicions, 2002, 71-74.

¹⁹ Per a una aproximació als orígens llegendaris de Barcelona, vegeu TARADELL, Miquel, *Història de Barcelona*, Barcelona, Aedos, 1975, esp. 78-79.

²⁰ Al quart himne.

²¹ Segons CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 113, el carrer Paradís de Barcelona era dit així per un jardí que hi havia al temple d'Hèrcules. Entre els vestigis de la Barcelona romana, a finals del segle XVI hi trobem la tomba del rei got Ataülf (CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 126), qui l'any

esmenta Jacob Meyr (1491-1552) i també l'humanista i historiador Bartolomeo Platina (1421-1481). A més, transcriu en llatí un elogi de Barcelona escrit també en llatí per Lucio Marineo Sícul.²² Barcelona, ens diu, fou la seu del bisbe Sant Sever, i esmenta sant «Patianus» (Pacià) i els màrtirs Sant Cucufa (sic) i Santa Eulàlia. La catedral de la ciutat fou construïda en temps del comte Ramon Berenguer, del qual traça la biografia. La muntanya de Montjuïc, segons l'humanista Andrea Navagero (Venècia, 1483 – Blois, Orleanès, 1529), s'identifica amb el *Mons Iovis* de Pomponi Mela.

Pel que fa a la vila de Cotlliure, Platter la identifica amb la *Illiberis* dels antics. No lluny d'allí, escriu, hi havia un temple en honor a Venus. El seu castell servia per defensar-se del rei got Wamba. Al capdavant d'aquestes revoltes hi havia el duc Ranosindus, el comte Hildigisius i Paulus, servidor de Wamba. Després de la presa del castell rebel pels fills d'aquest rei, Paulus va fugir fins Nimes, on va ser fet presoner; fou menat amb els altres presoners fins la presó de Toledo, on va acabar miserablement la seva vida.

En un darrer apartat del llibre, dedicat a *Le royaume d'Espagne et plus spécialement le comté de Catalogne en général*, Platter explica els orígens d'Espanya i de la monarquia ibèrica, presidida pel rei iber

416 morí a Barcelona amb els seus fills. Sabem que Barthélémy Joly, conseller i almoïner del Rei de França, va passejar-se per aquest carrer quan va visitar Barcelona l'any 1603. Doncs bé: Joly, a diferència de Platter, va copiar l'epitafi que sembla apòcrif. Sabem per MIQUEL, Francesc A., *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França l'any 1603* (ed. Eufemià FORT I COGUL), cit., 34, que aquesta inscripció va ser publicada per Hübner a les *Inscriptiones Hispaniae Christianae*, 102, núm. 80:

Belli potens valida natus de gente Gothonem

Hic cum sex natis Rex Ataulphic jaces.

Ausus es hispanas primus descendere in ovas

Quem comitabantur millia multa virum

Gens tua tunc natos et de invidiosa peremit

Quem post amplexa Barrino magna gemens.

Sobre Hèrcules, vegeu CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 142. L'historiador Pere Tomic a les seves *Històries e conquestes dels reys de Aragó e comtes de Barcelona* ja s'havia referit a la sepultura d'Hèrcules al carrer Paradís de Barcelona.

²² Sobre la vida i l'obra de Lucio Marineo Sícul, vegeu JIMÉNEZ CALVENTE, Teresa, ed., *Un siciliano en la España de los Reyes Católicos. Los Epistolarum Familiarum Libri XVII de Lucio Marineo Siculo*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 2001.

Túbal,²³ que en fou el primer sobirà. A més, n'indica la genealogia: Tubal era fill de Japhet, fill de Noè;²⁴ Japhet hauria engendrat set fills, el cinquè dels quals fou Jubal o Jubel, d'on s'origina el nom de "jubeles" donat als espanyols. Pel que fa als següents reis hispànics, més tard Hèrcules deixà Espanya per Itàlia; el succeí en el càrrec el seu fill Hispalus, que va regnar disset anys; Hispanus, fill d'Hispalus, fou el successor del seu pare com a desè rei d'Espanya (1710 aC). D'aquest Hispanus en derivaria l'actual nom d'Espanya. Segons indiquen els curadors de l'obra de Platter, les fonts llegendàries sobre la fundació d'Espanya provenen, generalment, dels volums de les *Hispaniae illustratae*, publicats entre 1603 i 1608 a Frankfurt per Andreas Schottus.

És curiosa la divisió que fa dels regnes de l'Espanya antiga, ja que, segons ell, n'hi havia només tres: Granada, Portugal i Tarragona. En temps de Felip III hi ha catorze reialmes: 1. Vella i Nova Castella; 2. Lleó; 3. Aragó; 4. Catalunya; 5. Navarra; 6. Astúries; 7. Granada; 8. València; 9. Toledo; 10. Galícia. 11. Múrcia; 12. Còrdova; 13. Portugal; 14. Algarve. I en aquest viatge no podien faltar les referències als orígens de Catalunya. Segons escriu el suït, aquest comtat fou fundat pel cavaller Oregerio Catalone,²⁵ del castell de Catalo (sic), governador de la província de Guaiana, el qual, a fi de combatre els moros, va travessar els Pirineus en companyia de nou cavallers alemanys. L'emperador Carles va premiar els nou cavallers i va nomenar *Barcelona* la província conquerida. En aquest comtat hi féu edificar nou esglésies: Tarragona, Barcelona, Vic, Girona, Urgell, Tortosa, Elna, Lleida i Mallorca. Nou

²³ RUIZ VEGA, Antonio, *Los hijos de Tubal. Mitología hispánica: Dioses y Héroes de la España Antigua*, Madrid, La Esfera de los Libros, 2002. Tubal, nét de Noè, fou l'iniciador de la primera monarquia mitica espanyola.

²⁴ El simbolisme sobre els fills de Noè es pot llegir a la següent història bíblica, coneguda per diverses cròniques catalanes que la recullen: «Aprés del diluvi, romàs Nohè ab sos fills tots sols, so és, Sem e Cam e Jafet. E aquell Sem, qui era major, ach depuys nom Melchisedech e visqué DCII anys, dins lo qual temps fo departit l'umanal linatge per la terra, ço és a saber: en franchs e en cavallers e en servicials». Segons Cortadellas, aquesta història tradueix l'esquema trifuncional de la societat d'aquell temps.

²⁵ Per a la llegenda d'Otger Cataló i els nous barons, vegeu CORTADELLAS I VALLÈS, Anna, *Repertori de llegendes historiogràfiques...*, cit., 131. L'any 1509 Lucio Marineo Sícul havia contribuït a l'expansió de la llegenda resumint el text de Pere Tomíc: MARINEO, Lucio, *De primis Aragoniae regibus*, Cesaraugusta, industria Georgii Coci, 1509, f. XII r i s. És possible també que Platter conegués aquesta llegenda a través de l'obra del cronista alemany Wolfgang Lazius.

comtes governaven aquests comtats, ajudats per uns potestats, nou vescomtes i nou nobles. Segons els curadors de l'obra, la informació de la qual Platter disposava provenia de Lucio Marineo Sícul. Els comtats de Catalunya són els següents: Barcelona, Cerdanya, Pallarès, Urgell, Elna, Rosselló, Empúries, Bisulduna (sic) [Besalú] i Tarragona. L'autor del llibre reconeix l'ascendència franca dels nostres comtats.

2.3. RELATS SOBRE EL MÓN NATURAL, L'ORIGEN DE LES COSES I ELS ACCIDENTS GEOGRÀFICS

És freqüent de trobar en totes les cròniques i llibres de viatges llegendes explicatives sobre els orígens del país o d'una determinada contrada. Des de l'Edat Mitjana, segurament per influència de les obres d'Ovidi, hom sentia interès per les etimologies populars;²⁶ i Platter sovint se n'inventa. Així, per exemple, quan el 21 de gener de 1599 arriba a Perpinyà, escriu sobre l'origen dels Pirineus: evoca el mot grec "pyr", que significa "foc" o "pur". Segons els curadors de l'obra, Platter coneixia la *Cosmographia* de Sebastian Münster, que havia recollit aquesta etimologia. L'incendi d'aquesta cadena de muntanyes, provocat pels pastors per tal d'aconseguir més pastures, féu que els pagesos del lloc s'enriquessin amb la plata que hi van trobar.²⁷ Les altes temperatures van provocar la fosa de minerals metàl·lics, de manera que el mineral preciós s'escolava per aquelles muntanyes. Els indígenes desconeixien el valor d'aquest metall. Aquest argent el compraven els mercaders de Marsella, que s'enriquien amb aquest comerç. A Alemanya, durant el segle XIV, la regió formada pel Pre-pirineu i el massís central del Pirineu amb tota la cadena de muntanyes era anomenada *Rontzeval*. La formació dels Pirineus hauria estat ocasionada per un terratrèmol ocorregut 500 anys abans del naixement de Jesucrist: el foc hauria sortit d'una esquerdada que hauria inflammat tota la muntanya. Segons els poetes, a les cavernes d'aquesta part del Pirineu hi hauria les cambres de Plutó, déu de la riquesa.

²⁶ Vegeu CURTIUS, Ernst Robert, «La etimología como forma de pensamiento», dins CURTIUS, Ernst Robert, *Literatura europea y Edad Media latina*, vol. II, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1984, 692-699.

²⁷ Cf. BOSCH, Andreu, *Sumari, index o epitome dels admirables i nobilissims Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, Pere Lacavalleria, 1628, 84: «...En tant que la Vall de Conflent y Vallespir prengueren lo nom de la gran abundància del or y plata, que corria per dites parts, lo temps fonch lo incendi dels Pirineus com dalt està provat».

El nostre viatger també es fixa en el topònim de “Leucata”, territori fronterer que pertanyia al rei de França. Encara que avui sabem que el promontori de Leucata deu el seu nom al color blanc —una reminiscència de l'epir grec—, Platter s'inventa una etimologia fantasiosa que la fa lligar amb la de Salses, la primera plaça forta que pertanyia al rei d'Espanya. Mentre que Leucata, en dialecte llenguadocià, vol dir “oca”, Salses (derivat del llatí *Salsulas*, nom de la dita vila) és un derivat de sal. El suï, en canvi, interpreta aquesta etimologia com si provingués del mot “salsa”, mescla líquida o pastosa de diferents ingredients que afegim a molts menjars. Així, l'oca de Leucata no s'ha de menjar sola, sinó que s'ha de consumir en la seva salsa. El monarca ibèric cobejava devorar l'oca (francesa) a la seva sopa o salsa. D'altra banda, sobre la muntanya del Canigó apunta que el seu nom prové del color blanc: cobert de neu a perpetuïtat (*Canities*, en llatí, vol dir “blanc”). El *Diccionari Català-Valencià-Balear* dona l'etimologia com a desconeguda, segurament preromana.

3. Refranyer popular

A l'obra de Platter també trobem gèneres literaris de tradició oral i escrita, com els proverbis, les facècies, formulacions lingüístiques de realitats humanes. També hi ha dites tòpiques, penjaments sobre els habitants d'un país o d'una comunitat. Els refranys geogràfics, les dites tòpiques, els proverbis, etcètera, són fórmules rítmiques de pensament que difonen i serveixen coneixements. A Occitània, per exemple, recull aquesta tirallonga de productes locals:

Pain d'Uzès, / tripe d'Alès, / Aisgue de Nimes / vin de Calvisson /
figues de Marsella, cabas (pans) d'Avinyó; / qui voldrà de poutes / a
Montpelier il y a pro[u]

A Catalunya, concretament a la comarca del Bages, anota aquest proverbi que no he trobat documentat:

A Bages, non y [v]ages / et a Bages non iràs / si parens non y as, / et
ayes ou non ayes, / non anàs a Bages

Tampoc és coneguda aquesta altra frase proverbial, que exhorta a anar a Hostalric a qui hagi perdut el seny i no sigui previsor a la vida:

Vos cal anar a Stalrich para adoubar la cerveilliere²⁸

Més conegut és aquest altre penjament sobre una hosteleria de Rupit:

L'Hostal de Rupit / duquel on dit / ben pagat et mau servit²⁹

Hi ha curiositats que entren de ple en l'apartat de les creences populars. Per què hi ha tants cecs a Barcelona i a Perpinyà? Aquests van en grup i toquen el violí o la guitarra per guanyar-se la vida. Sobre aquest col·lectiu anota el proverbi: «Toques molt bé el violí, quina llàstima que no siguis cec». Tot i que Platter era en aquesta època estudiant de medicina, no dóna d'aquest fet una explicació massa científica: els nens de fins a deu o dotze anys es passegen pel carrer amb el cap descobert, i això els provoca una insolació. D'altres asseguren que cal buscar la causa en què aquests nens es tallen els cabells massa arran, la qual cosa els provoca un flux de sang que fa que el sentit de la vista els quedi malmès per sempre.

De l'humanista italià Andrea Navagero recull tres curiositats dignes de ressenyar a Espanya: un pont l'aigua del qual passa pel damunt: l'aqüeducte de Segòvia; la ciutat de Madrid, on els baluards són construïts amb còdols i pedres fogueres, d'aquí que se l'anomeni *vila envoltada de flames*; i la desaparició del riu Guadiana, que, com sabem, torna a sortir més avall.

4. Mots finals

La relació del periple que l'estudiant suís de cultura alemanya Thomas Platter va fer per terres catalanes a la fi del segle XVI, mentre estudiava medicina a Montpeller, a més de ser una miscel·lània d'observacions curioses, és farcida de faules, mites fundacionals

²⁸ La cervellera era un capell de ferro que cobria el crani. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* recull aquests dos refranys mallorquins: «En tenir es cap batut se posen sa cervellera» (“es diu dels qui no preveuen els perills, sinó que procuren guardar-se'n quan ja hi ha caigut”) i «Quan tenen el cap romput, se posen la cervellera» (“es diu per aquells que no són previsors i que quan han sofert les conseqüències de llur imprevisió procuren cercar la protecció que havien d'haver cercada abans”).

²⁹ El *Diccionari Català-Valencià-Balear* anota aquest altre refrany amb una notable variant: «A l'hostal de l'Arrupit, ben pagat i mal servit» (“es diu referint-se als qui s'esforcen a fer anar avant una cosa i són mal correspost”).

peninsulars, prodigis, elements mitològics i folklòrics i llegendes i teories sobre aquest país i la seva gent. Encara que la majoria d'aquestes formulacions ens siguin conegudes per moltes versions escrites o figurin adoptades per la historiografia oficial catalana, hem de valorar l'esforç que va fer aquest jove estranger per compilar-les, per incorporar a la seva relació de viatge una gran varietat de lectures i d'enquestes orals, en el context d'un període històric crucial per a la història d'Europa, en un moment que l'Humanisme fecundava tots els sabers de la vida humana. La relació íntegra en alemany del viatge, que es va publicar el 1968,³⁰ ha generat una estimable bibliografia científica, compartida per estudiosos de diverses disciplines, que es pot llegir a *Le Siècle des Platter* (Fayard, 1995).³¹

³⁰ PLATTER, Thomas, *Beschreibung der reisen durch Frankreich, Spanien, England und die Niederlande 1595-1600* (ed. Rut KEISER), Basel / Stuttgart, Historischen und Antiquarischen Gesellschaft zu Basel / Schwabe, 1968, 2 vols.

³¹ LE ROY LADURIE, Emmanuel, *Le Siècle des Platter*, Paris, Fayard, 1995.